

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Mislav Marjanović

MACHIAVELLIJEVO RAZUMIJEVANJE POLITIKE

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Raul Raunić

Zagreb, veljača 2017.

Sadržaj

Uvod.....	4
1. Machiavellijeva metodologija.....	7
1.1. Uvođenje perspektive političkog realizma i kritika utopijske političke filozofije...	7
1.2. Empirijska metoda – analiza povijesti i aktualnih zbivanja.....	9
1.3. Negativnost ljudske prirode i konzekvence pesimistične antropologije.....	10
2. Temeljne kategorije.....	12
2.1. Kategorija moći – politika kao autonomno polje u kojem moć zadobiva primat..	12
2.2. <i>Virtù</i> – izokretanje tradicije.....	14
2.3. Odnos <i>virtù</i> – fortuna.....	15
3. Machiavelli <i>contra</i> tiranije – obrana republikansko shvaćene slobode.....	17
3.1. Rimska republika kao uzor.....	18
3.2. Sloboda kao preduvjet „veličine“ republike.....	19
3.3. Politička harmonizacija sukobljenih društvenih moći.....	20
3.4. Zakoni, običaji i politička uloga religije u stvaranju građanske vrline.....	21
3.5. Kritika koruptivnih utjecaja kršćanske religije i odbacivanje kršćanskog morala u izgradnji republike.....	24
3.6. Problem iskvarenosti.....	25
Zaključak.....	27
Popis literature.....	29

Machiavellijevo razumijevanje politike

Sažetak

U središtu rada je analiza i interpretacija Machiavellijevih novina u razumijevanju politike. Objasniti će se metoda koju Machiavelli uvodi u filozofiju politike te uloga koju teoriji namjenjuje u odnosu na samu politiku. Također pokazat će se glavne kategorije koje Machiavelli koristi kako bi objasnio svoje viđenje politike. Radi se o tri temeljne kategorije - moć, *virtù* i fortuna - te će se razjasniti njihova značenja i dinamičan suodnos. Polazna je pretpostavka rada cjelovitost političkog opusa Machiavellija, odnosno to da postoji kontinuitet između dvaju glavnih djela: *Vladara* i *Rasprava*. Konačno, cilj je rada ocrtati Machiavellijevu političku viziju i republikanske vrijednosti kojima prema njegovom nauku treba težiti društvo. U toj republikanskoj viziji ključno je zajamčiti slobodu građanima, što je nužan preduvjet moćne i snažne republike. Skoro jednako važnim pokazuje se kultiviranje građanskog *virtù*a, odnosno posvećenost građana općem interesu te pretpostavljanje općeg interesa privatnom interesu u društvu. To se može postići mješovitim i republikanskim ustavnim uređenjem, što osigurava ravnotežu suprotstavljenih društvenih interesa, ali i djelovanjem dobrih zakona, te efektivnim utjecajem nekršćanske religije i kontinuiranom borbom protiv korupcije društva.

Ključne riječi: moć, virtù, fortuna, sloboda, republika, religija, korupcija

Machiavelli's understanding of politics

Abstract

The main focus of this thesis is to analyze and interpret the novelty of Machiavelli's understanding of politics. It will explain Machiavelli's method of political philosophy, and the role of theory in relation to politics itself. The thesis further discusses Machiavelli's three main concepts in order to explain his vision of politics. These three concepts, namely power, *virtù* and fortune, are analyzed with a focus on their meanings and dynamic mutual relation. The thesis posits an integrity in Machiavelli's political theory, which means that a continuity can be found between his two main political works – *The Prince* and *The Discourses*. Finally, this work aims to outline Machiavelli's political vision of republican virtues, which should be followed by any society, according to his theory. According to this vision of a republic, the guarantee of the freedom of the people is a precondition of a strong and powerful state. Also, it is important to raise awareness of civic virtue, which means citizens' commitment to the common good of society, and its domination over private good. This can be achieved by providing a republican and mixed constitutional order, which provides a balance between the opposed social interests along with an influence of the good legislation, an impact of non-Christian religion, and continuous fight against corruption in a society.

Keywords: power, virtù, fortune, freedom, republic, religion, corruption

Uvod

U središtu ovoga rada je analiza i interpretacija Machiavellijevih novina u razumijevanju politike. Prvenstveno će se nastojati objasniti metoda koju Machiavelli uvodi u filozofiju politike te uloga koju teoriji namjenjuje u odnosu na samu politiku. Također pokazat će se glavne kategorije koje Machiavelli koristi kako bi objasnio svoje viđenje politike, njihov međuosobni odnos te uputiti na njihovo značenje. Konačno cilj je rada ocrtati i svojevrsnu Machiavellijevu političku viziju i republikanske vrijednosti kojima prema njegovom nauku treba težiti društvo. Pritom ćemo se u tom pokušaju interpretacije ograničiti i fokusirati na dva ključna Machiavellijeva politička djela - *Vladar* i *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* – budući da se u njima može pronaći supstrat Machiavellijevog razumijevanja politike.

Takav je izbor u podlozi i najvećeg dijela recepcije Machiavellija, a nju su obilježila dva momenta: kontroverznost „đavoljeg Firentinca“ i nedostatak minimalnog konsenzusa oko temeljnih političkih ideja Machiavellija. Naime, Machiavellijevo političko djelo, prvenstveno kratak spis *Vladar* objavljen posthumno 1532. godine,¹ ali u dobroj mjeri i njegov drugi i politološki značajniji spis *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* objavljen u Rimu 1531., od samog početka izazivali su veliko zanimanje, provocirali žestoke reakcije i bili povod najšireg mogućeg raspona interpretacija.² Sustavan prikaz recepcije premašuje ciljeve ovog rada, stoga će se nastojati skicirati tek tri najpopularnija interpretativna obrasca Machiavellija, iako unutar svakog od njih dolazi do raznih varijacija u interpretaciji.

S jedne strane izdvaja se negativan interpretativan rukavac koji u Machiavelliju vidi „zagovornika zla“ - Leo Strauss u njemu tako vidi „genija zla“³ - apologeta i teoretičara tiranije, a često uz to ide i teza o razdvajanju politike i morala (B. Croce), te „optužba“ za obranu amoralnosti u svrhu postizanja političkih ciljeva (tzv. makijavelizam). Takvo reduktivno čitanje bazira se gotovo isključivo na *Vladaru*, odnosno na pojedinim rečenicama i pasusima uzetim iz *Vladara*, a svoj lajtmotiv često pronalazi u parafrazi jedne rečenice iz *Rasprava* - „Ako ga [vladara] djelo optužuje, potrebno je da ga ishod opravdava“.⁴ – koju se

---

¹ Machiavelli je spis *De principatibus* završio već potkraj 1513., nakon čega je započeo pisati *Rasprave* (1513.-1519.), no oba djela objavljena su prvi put dvadesetak godina kasnije u Rimu, prema: Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 13 – 93., str.84

² Za relativno obiman pregled historijata recepcije vidi: Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, str. 54-69; Regent, Nikola, „Niccolo Machiavelli“ u: Enes Kulenović (ur.), *Moderna politička teorija*, FPZ, Zagreb, 2013., str. 1-36; Berlin, Isaiah, „The Originality of Machiavelli“, u: Berlin, Isaiah; Hardy, Henry; Hausheer, Roger (ur.), *Against the Current: essays in the history of ideas*, Princeton University Press, 1979, str. 33- 100.

³ Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, ibid. str. 68.

⁴ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 149 – 230., str. 170.

interpretira ne uzimajući u obzir kontekst, odnosno to da je „ishod“ vezan uz ostvarenje i očuvanje općeg dobra.

Doprinos takvoj jednostrano negativnoj recepciji bit će i stavljanje *Vladara* na prvi *Index librorum prohibitorum* objavljen u Rimu 1559., samo tridesetak godina nakon objave *Vladara*.

Zanimljivu je tezu u tom kontekstu iznio Isaiah Berlin u članku „Machiavellijeva originalnost“. Naime, prema Berlinu je na prvi pogled zapravo neshvatljivo zbog čega je Machiavellijev politički opus izazvao takve kontroverze i tako negativne i žustre reakcije, budući da je ono što se poima pod doktrinom „makijavelizma“ bilo zastupano i prije pojave *Vladara*. Berlin tvrdi da pravi razlog takvoj recepciji leži u tome što je Machiavelli s jedne strane doveo u pitanje temeljnu pretpostavku zapadne misli – kompatibilnost univerzalnih vrijednosti iz različitih moralnih sistema, a s druge strane tvrdio kako je kršćanska religija nespojiva s mogućnošću uspješne i jake države.⁵ Toj tezi vratit ćemo se još jednom pri kraju ovog rada.

S druge strane potpuno suprotno tomu „makijavelističkom“ čitanju Machiavellija, izdvaja se struja koja u njemu vidi teoretičara slobode naroda te zagovaratelja republikanskih vrijednosti. Tako će primjerice Spinoza, koji parafrazira 15. poglavlje *Vladara* na početku svog *Političkog traktata* – zastupajući pritom potpuno jednoglasno s Machiavellijem antiutopijski, realistički pristup politici i kritiku antičke političke filozofije – svrstati Machiavellija u borce za slobodu, a Rousseau će u *Društvenom ugovoru* tvrditi da je *Vladar* zapravo lukavo napisan priručnik za obranu naroda od samovolje vladara.⁶ Zagovornik republikanske interpretacije Machiavellija je Quentin Skinner, čijoj ćemo se interpretaciji vratiti nešto kasnije u radu.

Treći pak rukavac dokazivat će da je cilj Machiavellijevog političkog opusa patriotske naravi te svoj glavni temelj nalazi u posljednjem poglavlju *Vladara*, naslovljenog „Poziv da se Italija digne na noge i oslobodi barbarskog jarma“. Kao što se naslućuje iz naslova, Machiavelli se prema toj interpretaciji zalaže za snažnu, jaku i ujedinjenu Italiju, a teze i opservacije iz njegovih djela u tom su smislu tek pragmatično uputstvo kako to postići.

---

⁵ Usp. Berlin, Isaiah, „The Originality of Machiavelli“, str. 56 – 70.

⁶ U istu „rehabilitacijsku“ struju, kako Grubiša naziva one koji su pozitivno reinterpreterali Machiavellijevo nasljeđe, Grubiša svrstava i Baconovu i Hobbesovu recepciju Machiavellija. Usp. Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, str. 61.

Uz te postoje i druga manje ili više u Machiavellijevom djelu utemeljena čitanja, poput onog marksističkog koji će Machiavellijevu analizu političkog polja svesti na ideologiju tada rastuće građanske klase (tzv. borghesie), ili pak ona koja će Machiavellija interpretirati kao suutemeljitelja politike „ragione di stato“. Trebalo bi svakako spomenuti i one interpretacije koje se prvenstveno fokusiraju na metodu Machiavellija pa će primjerice Ernst Cassirer tvrditi da je Machiavelli osnivač „nove nauke o politici“.⁷

Postoji bitan moment koji se pojavljuje u kontekstu različitih interpretacija Machiavellija – naime, riječ je o cjelovitosti Machiavellijevog političkog opusa. Preciznije radi se o problemu kontinuiteta između *Vladara* i *Rasprava*. Tako će „negatorska“ struja bazirati svoju interpretaciju na pretpostavci diskontinuiteta i prvenstveno iščitavati Machiavellija kroz *Vladara*, točnije fokusirajući se na ona poglavlja koja opisuju opravdanost okrutnosti i brutalnosti u svrhu održavanja vlasti i države (*mantare lo stato*), kao i ona poglavlja u kojima se upućuje kritika idealu „dobrog“ vladara i preispituje značenje „virtù“ vladara. Pritom će potpuno zanemarivati brojna mjesta i u samom *Vladaru*, ali također i cjelokupnost *Rasprava*, koje dovode u pitanje tako jednostranu interpretaciju. S druge će se pak strane, i „rehabilitatorska“ struja u određenoj mjeri naslanjati na taj diskontinuitet, s tom razlikom što će u prvi plan pogurati „slobodarske“ i antitiranske momente *Rasprava*. „Patriotska“ je struja usredotočena na posljednje poglavlje *Vladara*, na temelju čega se opet reinterpreтира ostatak Machiavellijevog opusa.

Polazna je pak pretpostavka ovog rada kontinuitet između *Vladara* i *Rasprava* te ćemo nastojati pokazati kako se u oba djela primjenjuje ista realistička metoda te se Machiavelli zalaže za sličnu političku viziju snažne države u kojoj je narod slobodan, s time da će u svome potpunom obliku ta vizija zaživjeti u *Raspravama*.

Također ovaj se rad temelji na republikanskom čitanju Machiavellija te će se nastojati pokazati da se Machiavelli zalaže za republikanske vrijednosti u društvu. To će značiti da je osim spomenute slobode građana, kao nužnog preduvjeta moćne i snažne republike, vrlo važna posvećenost građana općem interesu te pretpostavljanje općeg interesa privatnom, što se treba postići mješovitim ustavnim uređenjem odnosno ravnotežom suprotstavljenih društvenih skupina, dobrim zakonima, efektivnim utjecajem religije te borbom protiv iskvarivosti odnosno korupcije društva.

---

⁷ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv. 1, Globus, Zagreb 1985., str. 97 - 148., str. 145.

1. Machiavellijeva metodologija

1.1. Uvođenje perspektive političkog realizma i kritika utopijske političke filozofije

Gotovo se jednoglasno u recepciji Machiavellija upućuje na metodološku originalnost koja je prisutna u njegovim političkim spisima, a koja se može definirati kao politički realizam odnosno naturalizam. Sâm Machiavelli najjezgovitije je sažeo suštinu te metode u 15. poglavlju *Vladara* naslovljenom „S čega ljude, a posebno vladare, hvale odnosno kude“:

„Znam da su mnogi o tome pisali, pa se bojim da me netko, kad se i toga laćam, ne uzme za preuzetna čovjeka, osobito zato što se u toj stvari udaljujem od savjeta koje su drugi davali. Ali namjera mi je da napišem nešto korisno po onoga koji će razumjeti, pa mi se činilo da je mnogo doličnije držati se zbiljske istine stvari negoli njezina privida. Mnogi su zamišljali republike i monarhije za koje se nije nikada ni vidjelo ni čulo da su odista postojale. Od toga kako se živi do toga kako bi valjalo živjeti toliko je daleko da onaj koji zanemaruje ono što se radi zbog onoga što bi se imalo raditi, prije da nastoji oko svoje propasti negoli oko održanja; među tolikima koji nisu dobri mora propasti čovjek koji hoće da u svemu postupa kako je dobro. Stoga vladar koji želi opstati mora nužno naučiti da ne bude dobar, pa se toga držati, ili od toga odstupati, već prema potrebi“.⁸

Na ovom mjestu sažeto je temeljno metodološko polazište koje pronalazimo u svim Machiavellijevim političkim spisima. Njegova je efektna krilatica „zbiljska istina stvari, a ne njezin privid“ („verità effettuale della cosa“), odnosno Machiavellija, kako na brojnim drugim mjestima i naglašava, ne zanimaju ljudi kakvi bi mogli ili trebali biti, već onakvi kakvi jesu. Pomalo emfatički moglo bi se, dakle, konstatirati on ne bježi od „prave“ ljudske prirode – naime, od egoizma i ambicije za moći koje ljude pokreće. Machiavellijeva politička teorija ne zasniva se na „uljepšavanju“ ljudi, kao ni ljudskog društva ili pak ljudske povijesti, te on pokušava bez emocija i neutralno analizirati povijesnu i suvremenu građu.

To „uljepšavanje“ odnosno „zamišljanje“ neke druge političke stvarnosti može se prije svega shvatiti kao kritika antičke filozofije utjelovljene u Platonu i Aristotelu, ali i kasnije srednjovjekovne filozofije. Naime, takav „utopijski“ pristup Machiavelli odbacuje te je za njega politika, kao što ćemo poslije i pokazati, reducirana na odnose moći, koji nemaju nikakvu svrhu izvan sebe i sami su sebi legitimacija. Isaiah Berlin opisuje Machiavellijev čisti empirizam na sljedeći način: „(...) nema traga Platonovoj ili Aristotelovoj teleologiji, nema

---

⁸ Isto, str. 124-125.

referiranja na bilo kakav idealni poredak, na bilo koju doktrinu o čovjekovom mjestu u prirodi, u velikom lancu bića, s čime su renesansni mislioci bili duboko zaokupljeni (...) Ovdje nema ničeg od onoga što je Popper nazvao „esencijalizam“ (...) Metoda i ton su empirijski. Čak ni Machievellijeva teorija povijesnih ciklusa nije metafizički utemeljena“.⁹

Sličan ton i antiutopijski nastrojen realizam nalazimo i kod druga dva velika novovjekovna politička teoretičara. Jednoga od njih smo već i spomenuli, naime riječ je o Spinozi, koji doslovce parafrazira spomenuti odlomak na početku *Političkog traktata*,¹⁰ iako pritom ne spominje Machiavellija. Drugi je zasigurno Hobbes, koji također politiku opisuje u *Levijatanu* kao interakciju sukobljenih moći, dok uvjet sigurnosti i opstojanja društva vidi u apsolutnoj moći suverena, što je razlika u odnosu na Machiavellija koji uvjet stabilnosti nalazi u participaciji društvenih interesa dovoljno snažnih da se nametnu te u njihovoj međusobnoj kontroli i ravnoteži.¹¹

Zanimljivo je primijetiti kako je i sam Machiavelli bio svjestan te svoje revolucionarnosti, što najbolje ilustrira citat s početka predgovora prvoj knjizi *Rasprava*: „Iako je zbog ljudima prirođene zavisti uvijek bilo opasno pronalaziti nova ponašanja i poretke, podjednako kad se istražuju nepoznate vode i zemlje, (...), odlučio sam krenuti putem kojim još nitko nije krenuo i koji će mi možda zato prouzročiti neugodnost i teškoću,...“.¹² Uz visoku razinu autoreferencijalne svijesti, u ovom citatu izdvaja se još jedan bitan moment. Naime, kao i na mnogim drugim mjestima, Machiavelli pišući o zadatku i naravi proučavanja politike, uspoređuje taj „posao“ s prirodnim znanostima (među najčešćim usporedbama može se pronaći medicina, geodezija ili pak geologija) i s njezinim objektima. Pritom on vjeruje kako je u osnovi moguće u oba područja doći do iste razine znanja spoznavajući uzroke, budući da su predmeti kojima se bave u osnovi nepromjenjivi. Naime, bilo da se radi o biološkim procesima u prirodi, o ljudskoj naravi ili pak o ljudskom društvu gledanom kroz povijest, može se doći do općih uzroka koji mogu objasniti njihovu različitu pojavnost.

Također je važno očekivanje koje Machiavelli postavlja pred filozofiju politike, a to je da bude *korisna* odnosno primjenjiva u praksi. Machiavelli tako polazi od pretpostavke da spoznaja pravih uzroka veličine Rima može biti primjenjiva na tadašnju političku situaciju i to je osnovni razlog, zbog kojeg piše *Vladara* i *Rasprave*.

---

⁹ Usp. Berlin, Isaiah, „The Originality of Machiavelli“, str. 46

¹⁰ Spinoza, Baruch, *Politički traktat*, Kultura, Beograd, 1957., str. 5

¹¹ Usp. Hobbes, Thomas, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

¹² Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 153.

1.2. Empirijska metoda – analiza povijesti i aktualnih zbivanja

U predgovoru *Vladaru*, posvećenom „velemožnom Lorenzu De' Mediciju“ Machiavelli piše: „Kad sam se, dakle, zaželio pokloniti Velemožnosti Vašoj (...), nisam u sebe našao ništa što bi mi bilo draže ili što bih više cijenio od poznavanja djela velikih ljudi, stečena dugim iskustvom u novim događajima i neumornim proučavanjem starih“.¹³ Ono što čini navedenu empirijsku metodu¹⁴ jesu razmišljanja o povijesnim primjerima, njihovo uspoređivanje, minuciozan pokušaj rekonstruiranja zašto su neki vladari i republike uspjeli, a zašto drugi nisu, koji je razlog veličine primjerice Rima, a koji propasti većine ostalih političkih tvorevina. U tome se Machiavelli služi prvenstveno povijesnim spisima Tita Livija, na temelju čega je i nastao njegov navažniji spis *Rasprave*, ali i vlastitim iskustvom koje je kao diplomat sakupio u tadašnjim političkim događajima.

Za Machiavellija je manje važno je li analizirani politički protagonist zaista povijesna ličnost ili se primjerice radi o legendi odnosno mitskom biću te, stoga, ne pravi nikakvu razliku između Mojsija, Kira, Romula ili Tezeja s jedne strane i Numa Pompilija odnosno Cesarea Borgije s druge strane. On ide od jednog primjera do drugoga i gleda koje je najbolje sredstvo u datom trenutku i pokušava proniknuti u pojedine uspjehe, odnosno razlučiti radi li se u konkretnom slučaju o pukoj dobroj fortuni¹⁵ ili o fortuni izazvanoj sposobnošću vladara.

Također, u Machiavellijevoj koncepciji ne postoji ideja o lineranom progresu povijesti, koja će biti dominantna kod modernih političkih autora, već tek natruhe ciklične koncepcije, doduše teorijski u potpunosti neosvještene. To je vidljivo primjerice u 35. poglavlju *Druge knjige* naslovljenom „Često do istih zbivanja dolazi u raznim zemljama“: „Tko razmotri sadašnje i prošle zgone lako uvidi da svi narodi imaju iste želje i ista raspoloženja i da je tako bilo oduvijek. Tko marljivo istraži prošlost lako mu je u svakoj republici predvidjeti buduće i poslužiti se sredstvima koja su se u starini primjenjivala, ili, ako ne nađe primjenjivana sredstva, pobrinuti se za nova, zbog sličnosti događaja“.¹⁶ Često se događaji ponavljaju budući da je ljudska priroda uvijek pod vlašću istih i nepromjenjivih strasti, a „svi narodi imaju iste želje i raspoloženja“. Zbog toga je povijest korisna u političkoj filozofiji, odnosno

---

¹³ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 99

¹⁴ Na sličan način i Grubiša opisuje Machiavellijevu metodu: „Njegova se metoda sastoji u sistematskom promatranju, lišenom predrasuda, analizi uspjeha i neuspjeha pojedinačnih povijesnih protagonista, prikupljanju i sređivanju informacija o njima i usporedbi s vlastitim iskustvom i s iskustvima drugih, što ih temelji na analizama povijesnih djela“. Vidi: Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, str. 32.

¹⁵ Fortuna je jedna od temeljnih Machiavellijevih kategorija, koju će se naknadno zasebno obraditi. Važno je pritom napomenuti da ona u različitim kontekstima ima potpuno različita značenja pa su neki od prijevoda za taj termin sreća, sudbina, providnost.

¹⁶ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 206.

induktivni zaključci dobiveni pažljivom analizom povijesnih primjera mogu biti implementirani u suvremenom političkom kontekstu.

1.3. Negativnost ljudske prirode i konzekvence pesimistične antropologije

Machiavellijev se politički realizam najbolje ocrta u koncepciji ljudske prirode, koja je vrlo pesimistična. Postoje neke negativne konstante u ljudskoj prirodi¹⁷: „(...) o ljudima se općenito može reći ovo: nezahvalni su, nepouzđani, prijetvorni i himbeni, klone se opasnosti i pohlepni su za dobitkom; ako im dobro činiš, uz tebe su, nude ti krv svoju i imutak, život i djecu, kako sam to već kazao, kad je potreba daleko; no kad se nevolja primakne, oni izmiču“¹⁸ U predgovoru *Raspravama* dominira gotovo identičan ton: „Budući da su ljudski apetiti neutaživi jer od prirode imaju osobinu da mogu htjeti i poželjeti svaku stvar, a od fortune osobinu da ih malo mogu postići, izlazi neprestano nezadovoljstvo u ljudima, i nemir zbog stvari koje posjeduju, što izaziva osudu sadašnjih vremena, pohvalu prošlih i očekivanje budućih.“¹⁹

Kada je u pitanju motivacija ljudskog djelovanja, Machiavelli identificira dva motiva: kao prvo, želja za posjedovanjem, a kao drugo častohleplje odnosno ljudska ambicija. Stoga je njegov savjet vladaru da nipošto ne poseže za imutkom podanika²⁰ niti za njegovim ženama, jer će to izazvati mržnju kod podanika, a to je najveća opasnost za vladarevu poziciju.

Dakle, ljudi su podložni nagonima i zadovoljenju osobnih interesa, prijetvorni su i pretvrtljivi i nezahvalni te sposoban vladar mora računati s time želi li opstati na vlasti, a to je centralni moment Machiavellijeve filozofije politike – uspješnost održanja vladara na vlasti (*Vladar*), odnosno uspješnost održanja države (*Rasprave*). Također, ljudi su u pravilu vrlo naivni te skloni prividu te ih se „mnogo puta više doimlje ono što je prividno negoli ono što jest u zbilji“.²¹ To uvjetuje *virtù* vladara te sposoban vladar – naime, onaj koji posjeduje *virtù* - mora uvijek stvarati privid o vlastitim dobrim svojstvima kod podanika te lukavo manipulirati time, jer s obzirom na opisani fakticitet neće dobro proći ako se bude oslanjao isključivo na svoje pozitivne osobine. Machiavelli takvu tezu obrazlaže u ključnim poglavljima o vrlinama

---

¹⁷ Koncizno to detektira i Schmitt kao „dvije nepokolebljive pretpostavke“ koje možemo pronaći kod Machiavellija: „1. Svijet je uvijek isti, a priroda ljudi konstantna; 2. Ljudi su nestalni, egoistični i nezahvalni“; Schmitt, Eberhard, „Machiavelli“, u: Denzer, Horst; Maier, Hans; Rausch, Heinz (ur.), *Klasici političkog mišljenja*, Knjiga prva, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 170 – 187., str. 176.

¹⁸ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 128.

¹⁹ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 153.

²⁰ „Brže ljudi zaborave smrt oca nego gubitak vlastitog imetka“, Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 128.

²¹ Isto, str. 191.

sposobnog vladara (od XV. do XIX. poglavlja *Vladara*) te je poznato njegovo odobravanje i opravdanje tzv. „životinjskih svojstava u vladara“.²² Analogno tomu, u *Rasparavama* se govori o ulozi religije, u kojoj Machiavelli prije svega vidi moć uvjeravanja i držanja podanika u pokornosti i strahu.

Damir Grubiša piše kako takva negativna antropologija predstavlja raskid odnosno diskontinuitet s vrijednostima humanizma,²³ ali da s druge strane Machiavelli ostaje vezan uz svijet humanizma svojom vjerom u čovjeka: „Čovjek je po prirodi loš, ali dobra organizacija političke zajednice može ga učiniti boljim, prilagođavajući ga kolektivnom životu, podvrgavajući ga zakonima, redu i pravdi“.²⁴ Machiavelli naime vjeruje u mogućnost kultiviranja naroda dobrim običajima, zakonima, institucijama, socijalnim djelovanjem religije (doduše nekršćanske) te primjerima velikih i časnih ljudi koji posjeduju *virtù*. Tako upravo u svijetu politike leži kreativni potencijal za stvaranje uvjeta u kojim će se razviti bolje osobine ljudi, a jedan od preduvjeta za takvo što je i sloboda.

---

²² Isto, str. 129.

²³ To je jedna od glavnih interpretativnih teza Quentina Skinnera: „Tvrdim nadalje da se najoriginalniji i najkreativniji aspekti njegove [misli se na Machiavellija] političke vizije mogu najbolje shvatiti kao serija polemičkih - a ponekad čak i satiričkih – reakcija na humanističke pretpostavke koje je naslijedio i, u osnovi, nastavio prihvaćati.“; Skinner, Quentin, *Machiavelli. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2000, str. ix

²⁴ Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, str. 51.

2. Temeljne kategorije

2.1. Kategorija moći – politika kao autonomno polje u kojem moć zadobiva primat

U Machiavellijevom razumijevanju politike dominiraju tri temeljne kategorije - moć, *virtù* i fortuna - te ćemo njihova značenja i suodnos nastojati razjasniti u ovom poglavlju. Centralno pak mjesto ima kategorija moći, koja je kod Machiavellija istisnula kategorije koje su u antičkoj filozofiji bile u temelju političke zajednice, kao što su kategorije dobra, uma ili istine. Zaključak koji se nameće čitanjem Machiavellijevih političkih spisa jest da je posjedovanje i efektivno vršenje moći jamac političkog uspjeha odnosno „zadržavanja vlasti“, koji ne treba legitimitet izvan sebe.

Naime, jedna od glavnih tematskih preokupacija filozofije politike jest pitanje političkog autoriteta, odnosno problem legitimacije političke moći, koji možemo preformulirati u sljedeće pitanje: „Otkud nekome pravo na vlast?“ Kod Machiavellija pak pitanje autoriteta postaje u osnovi suvišno te autoritet bez moći ili sile, ne znači baš ništa. Sličnu interpretaciju nalazimo u članku Stanfordove filozofske enciklopedije o Machiavelliju: „Upravo je moralistički pogled na autoritet ono što Machiavelli u potpunosti kritizira u svojoj najpoznatijoj raspravi *Vladar*. Za Machiavellija ne postoji moralna osnova na temelju koje možemo razlučiti između legitimne i nelegitimne uporabe moći. Autoritet i moć su, zapravo, suštinski istoznačni: tko god ima moć, ima i pravo da zapovijeda; ali dobrota ne jamči moć niti dobra osoba ima više autoriteta zbog toga što je dobra. Dakle, u izravnoj suprotnosti s moralističkom terijom politike, Machiavelli tvrdi da je jedina briga političkog vladara stjecanje i održavanje moći“. ²⁵

U prilog tome mogu se citirati brojna mjesta u *Vladaru* na kojima Machiavelli ismijava one vladare koji se oslanjaju samo na vlastitu dobrotu ili na to da ih u datom trenutku podanici vole. Međutim, ovu poantu najbolje dočaravaju dva poznata odlomka iz *Vladara*. U poglavlju posvećenom vojsci ²⁶ „O vrstama vojske i o plaćenicima“ Machiavelli piše o pravim temeljima političkih tvorevina: „Mi smo već kazali kako je vladaru najvažnije da mu temelji budu čvrsti;

---

²⁵ Nederman, Cary, „Niccolo Machiavelli“, <https://plato.stanford.edu/entries/machiavelli/> (pristup: 15.1.2017.)

²⁶ To je jedna od Machiavellijevih omiljenih tema, uz stalan lajtmotiv kritike vojske sastavljene od kondotijera, odnosno unajmljene vojske. Koliko god sa stajališta vojne znanosti bilo dvojbeno univerzalno odbacivanje kondotijerstva, argumentacija koju Machiavelli koristi zanimljiva je sa stajališta političke filozofije. Naime prema njemu, vladar se uvijek treba oslanjati na vlastite snage, vlastitu vojsku (jer unajmljivanje je svojevrsan rizik, u kojem se uvijek može pojaviti netko tko će ponuditi nešto bolje) i to je zapravo povezano s njegovim pogledom na moć. S druge strane, vlastita vojska označava da se u vlastitom narodu gaje svojevrsne patriotske vrijednosti, baš kao što je to bilo u Rimu pa bi taj argument mogli povezati s njegovim republikanskim svjetonazorom.

inače mora propasti. Glavni temelji svih država, i novih i starih i mješovitih, jesu dobri zakoni i dobra vojska. Budući da ne može biti dobrih zakona gdje nema dobre vojske, a opet gdje je dobra vojska, ostavit ću po strani raspravljanje o zakonima i govoriti o vojsci²⁷. Machiavelliju je, naime, jasno da i najbolji zakoni ne znače ništa bez moći prisile pa se u ovom poglavlju okreće „dobroj vojsci“. Ipak, on nije toliko naivan da bi mislio da je sve stvar sile te je svjestan da postoje raznoliki oblici moći i zato će velik dio *Vladara* posvetiti moći privida, koju ostvaruje vladar koji posjeduje *virtù*, dok će s druge strane u *Raspravama* govoriti o značenju dobrih zakona, dobrih institucija, dobrih saveznika, korisnosti poganske religije, što su sve suptilniji oblici moći nad podanicima i konkurentima za vlast.

Drugo poznato mjesto iz *Vladara* koje nudi sličan zaključak, naime da autoritet i pravo bez prisile označavaju propast tiču se Machiavellijeve oštre kritike Savonarole, odnosno Savonarolinog kratkog i neuspješnog pokušaja vladanja u Firenci, koje je završilo njegovim smaknućem:

„Želimo li tu stvar dobro promotriti, nužno je ipak da ustanovimo jesu li ti reformatori samostalni ili ovise o drugima, to jest, moraju li za izvršenje svoga djela moliti ili imaju moć da prisile. U prvom slučaju uvijek prolaze loše i ne mogu ništa privesti kraju; ali kad ovise jedino o sebi samima i mogu prisiliti, teško se može dogoditi da propadnu. Stoga i jesu pobijedili svi naoružani proroci a goloruki propali, jer je, osim onoga što smo naveli, čud puka prevrtljiva; ljude je lako o nečemu uvjeriti, ali teško u tome uvjerenju uzdržati. Valja, stoga, udesiti tako da ih, kad prestanu vjerovati, uzmogneš prisiliti da vjeruju.“²⁸

I upravo je zato moć centralna kategorija za Machiavellijevo razumijevanje politike: „Machiavelli dakle pokušava učiti i naučiti pravila političke moći. Za Machiavellija, moć karakteristično definira političko djelovanje, te je stoga nužno za svakog uspješnog vladara da zna kako koristiti moć. Machiavelli vjeruje da samo posredstvom pravilne upotrebe moći, pojedinci mogu biti dovedeni u stanje poslušnosti a vladaru će biti moguće održati državu u stanju zaštite i sigurnosti“.²⁹ A ono što je zapravo nužno vladaru i državi da bi efektivno koristili moć jest *virtù*,³⁰ koji vladaru omogućava osvajanje i održavanje vlasti, a državi dugotrajnost, sigurnost i slobodu, što su samo politički atributi moćnog vladara i države.

---

²⁷ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 120.

²⁸ Isto, str. 108.

²⁹ Nederman, Cary, „Niccolo Machiavelli“.

³⁰ Vezu između moći i *virtù* naglašava i Raul Raunić: „Sposobnost stvaranja i nadziranja pretpostavki za proizvodnju moći, koja se očituje u pobjeđivanju i održavanju, ponajprije republikanske političke zajednice i

2.2. Virtù – izokretanje tradicije

Quentin Skinner, jedan od najutjecajnijih interpretatora Machiavellija kao republikanskog mislioca, u poglavlju „Machijavellijeva revolucija“³¹ svoje knjige o Machijavelliju pokazuje da je Machiavellijev koncept *virtù* vladara te značenja fortune zapravo prešutna polemika s klasičnim humanistima, konkretno Ciceronom: „Do ovog trenutka postaje jasno da se revolucija koju je Machiavelli stvorio u žanru priručnika za vladare zapravo zasniva na redefiniranju ključnog koncepta *virtù*. On priznaje konvencionalnu pretpostavku da je *virtù* ime za mješavinu kvaliteta koje omogućavaju vladaru savezništvo s fortunom i stjecanje časti, slave i ugleda. Ali on razdvaja značenje pojma od bilo kakve nužne veze s ključnim i plemenitim vrlinama. Umjesto toga on tvrdi da je bitna odlika vladara koji posjeduje *virtù* spremnost da učini sve što mu diktira nužnost – kako bi ostvario svoje najvažnije ciljeve.“³²

Dakle, kao što je to vidljivo u poglavljima od 14. do 18. *Vladara* radi se o izokretanju koncepta *virtù*, u kojem se klasično humanističke vrline preispisuju s gledišta pragmatizma odnosno državnog konzekvencionalizma. Od vladara se očekuje da se ponaša u skladu sa situacijom, makar to značilo i u suprotnosti s konvencionalnim moralom:

„Stoga on mora imati duh sposoban da se okrene već prema tome kako mu to nalaže vjetar varljive sreće i neprestana promjenjivost okolnosti; ne smije se, kako gore već rekoh, ako može udaljavati od dobra; ali mora znati i zagaziti u zlo, bude li prisiljen.“³³

Razlog za to je upravo opisani Machiavellijev realizam: takvi bi savjeti naime bili loši, kad bi svi ljudi bili dobri, ali ljudi su lakomi i nepouzdana pa dobar vladar uvijek to treba imati na umu. Stoga je vladar zbog takve ljudske prirode ponekad prisiljen činiti zločine, lagati, biti prijetvoran i stvarati privid u očima podanika. Ipak, cilj koji opravdava ta sredstva nije privatne naravi, korist vladara ili proizvoljna vladareva subjektivna želja, kako se to često interpretira pod pojmom „makijavelizam“, već održanje države (*mantare lo stato*). Jedan od citata koji to potvrđuju jest i sljedeći: „Neka, dakle, vladar pazi na to da pobjeđuje i da održi državu; sredstva će se uvijek smatrati kao časna i svatko će ih hvaliti, jer svjetina se zanosi prividom i uspjehom same stvari; a na svijetu i nema doli svjetine; osim toga, oni malobrojni

---

ideala slobode, te dosezanju slave“. Raul Raunić, *Pretpostavke liberalnog razumijevanja čovjeka*, Hrvatsko izdavačko društvo, Zagreb, 2005., str. 26.

³¹ Usp. Skinner, Quentin, *Machiavelli. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, str. 35 – 46.

³² Isto, str. 42.

³³ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 130.

nemaju važnosti, ako se većina oslanja na vlast³⁴. Dakle cilj je jasan, opće je ili političke naravi, a u *Raspravama* će se sve češće spominjati „sloboda“ i „opći interes“ kao kriterij prosudbe za uporabu vladarevih sredstava. Također je jasno kako se okrutnošću i zlodjelima ne može postići svjetovna slava i čast, što je najviše moguće ljudsko postignuće. Doduše, ono što ostaje nejasno u Machiavellijevoj filozofiji politike je kontradikcija između cinički opisane glupe i neuke svjetine, koja se lako zavarava prividom te naroda, koji je jamac i branitelj slobode nasuprot opasnim pojedincima, sklonima tiraniji. Naime, ostaje nerazjašnjeno u kojem političkom momentu se svjetina konstituira u republikanski subjekt „narod“ i obrnuto, u kojem trenutku prestaje to biti i gubi „slobodarski“ instinkt?

Odlika koja, međutim, razdvaja one najsposobnije³⁵ od svih ostalih jest fleksibilnost, spremnost prilagodljivosti s obzirom na okolnosti. „Mislim da je sretan onaj (vladar) koji postupi onako kako to ište duh vremena; i obratno, da je nesretan onaj koji postupi protivno duhu vremena“.³⁶ „Duh vremena“ je onaj koji određuje adekvatna sredstva i postupke, onaj koji određuje adekvatne reakcije vladara. Međutim velika većina vladara nije se u stanju mijenjati jer su uvjereni da im je uspjeh donio upravo dotadašnji način postupanja pa zbog toga najčešće propadaju. Upravo taj nedostatak fleksibilnosti prema Machiavelliju razlog je neuspjeha vladara poput Cesarea Borgije, Maksimilijana ili pak Julija II, koji su bili u prilici postati veliki vladari, ali nisu dobro iskoristili priliku koju im je pružila fortuna. A upravo je suodnos fortune i *virtù* tema sljedećeg potpoglavlja.

2.3. Odnos *virtù* – fortuna

Ključno mjesto u kojem Machiavelli osvjetljava suodnos između *virtù* i fortune jest predzadnje poglavlje *Vladara* naslovljeno „Koliki je utjecaj sudbine na ljudska djela i kako se

---

³⁴ Isto, str. 130.

³⁵ U tekstu „Machiavellijeve ideje o politici“ Rees jezgrovito opisuje karakteristike vladara koji posjeduje *virtù*: „On mora biti spreman da iskoristi postojeće stanje stvari; on mora biti dovoljno jak da odvažno počini zlo, ako dobrobit njegove države ovisi o tome. Mora biti dovoljno mudar da razumije ljudsku prirodu, zlo mora svladati zlom, biti vješt sa ljudskim strastima i nagonima i koristiti ih u vlastitu korist. Tamo gdje je jak treba biti odlučan, gdje je slab oprezan. Mora ovisiti o samome sebi i vlastitim snagama. Mora biti hladnokrvan i nesentimentalan. Ne treba prezati niti od jednog sredstva kako bi spasio vlastitu domovinu, čak i pod cijenu vlastite duše. Novoosnovana država je u posebnoj opasnosti kad slabog vladara naslijedi još jedan slabi vladar“. Rees, Edward Arfon, „Machiavelli's Ideas on Politics“, u: Rees, Edward Arfon (ur.), *Political Thought from Machiavelli to Stalin: Revolutionary Machiavellism*, Palgrave Macmillan, New York, 2004., str 1 – 27., str. 9-10.

³⁶ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 142.

sudbini možemo oduprijeti“.³⁷ *Fortuna* odnosno sudbina pokazuje se tako kao neprijateljica i opasnost za sigurnost i opstojnost države te ju Machiavelli prisposobljuje s „plahovitim rijekama“, koje ruše i uništavaju sve pred sobom, ako nema „brana i nasipa“³⁸. Naime, Machiavelli odbacuje kršćansko viđenje *fortune* prema kojoj je ona slijepa sila na koju ljudi ne mogu utjecati, te je ona izraz nedokučive Božje volje.³⁹ Suprotno tome njegovo je viđenje *fortune* sljedeće: „(...) moglo bi biti istina da sudbina upravlja polovicom naših djela, ali onu drugu polovicu (ili otprilike toliko) prepušta nama“.⁴⁰ Stoga se aktivnim pristupom,⁴¹ usmjerenošću ka budućnošću, dalekovidnošću mogu izgraditi „brane i nasipi“ i tako učiniti od slijepe *fortune* saveznika.

Međutim, kao što će u drugom dijelu poglavlja postati jasnije nije dovoljna samo mudrost, već i agresivnost te odlučnost: „(...) jer sreća je žena, pa je moraš tući i krotiti; i vidi se kako se ona prije pokorava naprasitima nego obzirima koji u svemu postupaju hladno. Sreća je, kako rekosmo, žena, pa je uvijek prijateljica mladih ljudi jer su bezobzirni, žešći i s više joj smjelosti zapovijedaju“.⁴² Machiavelli opetovano naglašava važnost odlučnosti, odsustvo čekanja i kalkuliranja te izbjegavanja tzv. „srednjeg puta“. Na više mjesta u *Vladaru* i *Raspravama* argumentira protiv „doktrine“ srednjeg puta, odnosno kako je uvijek bolje izabrati radikalno rješenje od polovične mjere⁴³ te kako je najštetnije postupati kolebljivo i donositi zakašnjele odluke.

Moguće je zaključiti kako Machiavelli optimistički gleda na pitanje *fortune* iliti sudbine,⁴⁴ ali pod uvjetom da se budućnosti pristupa aktivno i odlučno, čemu često nije tako. Naime „(...) opća je mana ljudi da za mirna mora ne računaju s nevremenom“.⁴⁵

---

³⁷ Skinner argumentira kako se i ovdje Machiavelli pokazuje kao humanist i sljedbenik klasičnih autora poput Seneke, kako u uporabi metafora tako i idejno. Usp. Skinner, Quentin, *Machiavelli*, str.32.

³⁸ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 142.

³⁹ Usp. Skinner, Quentin, *Machiavelli*, str.30

⁴⁰ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 142.

⁴¹ Na mnogim mjestima Machiavelli upravo naglašava važnost aktivnog pristupa budućnosti, odnosno opreznosti, pripremljenosti, dalekovidnosti. Jedno od njih posebno je upečatljivo, s karakterističnom usporedbom iz područja medicine: „(...) kad se budućnost navrijeme predvidi, lako ćeš joj naći lijeka; čekaš li da ti se ona primakne, lijek je zakasnio zato što je boljetica postala neizlječiva. Tu se onda događa kao kod sušice, za koju liječnici vele da ju je u početku lako liječiti ali teško ustanoviti, dok ju je s vremenom, jer nije bila niti ustanovljena niti liječena, lako ustanoviti ali teško liječiti“. Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 102-103.

⁴² Isto, str. 143.

⁴³ Možemo uputiti na barem dva mjesta iz *Druge knjige*. Usp. Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. II, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 231 – 287.; str. 254; str. 269.

⁴⁴ Isto, 281.

⁴⁵ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 142.

3. Machiavelli *contra* tiranije – obrana republikansko shvaćene slobode

U *Uvodu* smo istakli dva bitna momenta, na kojim će se temeljiti naša interpretacija Machiavellijevog političkog opusa, a to su jedinstvenost njegova djela i oslonjenost na republikansko čitanje Machiavellija. Dok će o ovome prvome još biti riječi, ovo drugo bit će u podlozi ovog poglavlja. Članak iz stanfordske filozofske enciklopedije na sljedeći način definira „klasičnu republikansku tradiciju“: „Pisci u ovoj tradiciji naglašavaju mnoge zajedničke ideje i interese, poput značaja građanske vrline i političke participacije, opasnosti korupcije, doprinosa miješanog ustava i zakona prava itd. (...); također je svojstveno njihovom retoričkom stilu da se se pretežito oslanjaju na klasične primjere – na Cicerona i posebice latinske povjesničare – kako bi izložili vlastite argumente“.⁴⁶

Nakon čitanja *Vladara* i *Rasprava* jasno je, kako sve ove ideje Machiavelli baštini i daje im primat u svojoj političkoj koncepciji. Naš će cilj u ovome poglavlju upravo biti pokušaj argumentacije takvog republikanskog čitanja Machiavellija, koje je suprotstavljeno popularnom „makijavelističkom“ Machiavelliju prema kojemu je on autor, koji nudi recept za uspješno uspostavljanje tiranije, za obranu zla u politici, ili pak u suvremenoj verziji, za legitimaciju privatnih interesa u politici, iako se od svega toga Machiavelli izričito u svojim spisima ograđivao te je kritizirao bilo uspostavu tiranije bilo podređivanje javnog privatnome u političkoj sferi.

Također ćemo pokušati ocrtati izgled Machiavellijeve političke koncepcije, odnosno političke konstrukcije kojoj treba težiti. Pritom ćemo se u ovom djelu rada oslanjati najviše na ključne tri knjige *Rasprava*, u kojoj se takva politička konstrukcija naziva „republika“⁴⁷ i u kojoj se prethodno opisana empirijska metoda koristi kako bi se uvjerilo čitatelja u superiornost takvog političkog konstrukta oblikovanog po uzoru na Rimsko carstvo.

---

⁴⁶ Lovett, Frank, „Republicanism“, <https://plato.stanford.edu/entries/republicanism/> (pristup: 20.1.2017.)

⁴⁷ Distinkcija na koju Machiavelli upozorava je da se u *Vladaru* bavi monarhijom odnosno principatom (izvorno se njegova knjiga i naziva *De principatibus*, tj. *O principatu*), a u *Raspravama* republikama. Jedna od konzekvenca toga je da se fokus premješta s vladarskog *virtù*a u održavanju države (*mantare lo stato*), na građanski *virtù* (tzv. građanska vrлина) koja treba biti široko rasprostranjena i ukorijenjena u narodu te tako biti preduvjetom snažne i velike (*grandezza*) republike. Prema: Regent, Nikola, „Niccolo Machiavelli“, str. 10.

3.1. Rimska republika kao uzor

Dakle, suštinu Machiavellijevog renesansnog republikanizma⁴⁸ pronalazimo prvenstveno u *Raspravama*, iako su mnogi republikanski momenti prisutni i u ozloglašenom *Vladaru*. Machiavelli skromno opisuje koncept *Rasprava* kao komentar prvih deset knjiga rimskog povjesničara Tita Livija o povijesti Rima, tijekom kojih Livije prati uspon grada Rima, izgon njegovih kraljeva i zasnivanje „slobodne države“. Međutim, kao što primjećuje Grubiša: „(...) konačni je rezultat [toga komentara] sasvim osebujno, samostojeće djelo kojemu je Tit Livije predložak i konkretna historijska referenca, ali u samoj naraciji, kao i u zaključcima, odstupa od konvencionalne strukture komentara klasičnog teksta, kakvi su se u ono vrijeme masovno pisali“.⁴⁹ S druge strane, Machiavellijeve su *Rasprave* strukturirane tako da se u prvoj knjizi bavi ustavom slobodne države, u drugoj time kako zadržati efektivnu militarnu moć, a u trećoj pitanjima liderstva.⁵⁰

Već na početku *Prve knjige* Machiavelli u predgovoru obrazlaže kako u suštini političkog posla, a to je „uređenje republika, održavanje država, upravljanje kraljevstva, organiziranje vojske i vođenje rata, suđenje podanicima, širenje vlasti“,⁵¹ treba slijediti antičke uzore, isto onako kako se to radi u ostalim granama poput umjetnosti, prava ili medicine. To se do tada nije radilo zbog, kako Machiavelli nastavlja, „pomanjkanja pravog poznavanja povijesti“.⁵² Stoga je njegov prvenstveni cilj u *Raspravama* razumijeti, odnosno „spoznati“ što je omogućilo Rimu njegovu s ničim usporedivu veličinu i slavu,⁵³ a to je najviše što jedna politička tvorevina može postići, te zatim iznijeti i uzroke i razloge tomu kako bi se to znanje moglo iskoristiti u političkoj „sadašnjici“. Odnosno kako to formulira na kraju predgovora *Drugoј knjizi*:

„Ne znam, dakle, zaslužujem li da se ubrojim među one što se varaju ako u ovim svojim raspravama budem previše hvalio vremena starih Rimljana a kudio naša. A zaista, da vrlina koja je onda prevladavala i porok koji sada prevladava nisu jasniji od sunca, moj bi govor bio suzdržaniji (...) No kako je to očito i kako to svatko vidi, ohrabrit ću se i otvoreno kazati što mislim o onim i ovim vremenima, kako bi se mladi duhovi što budu ove moje spise čitali

---

⁴⁸ Detaljniju razradu i klasifikaciju političkih renesansnih usmjerenja u Italiji nudi Grubiša; usp. Grubiša, Damir, „Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse“, u: *Politička misao: časopis za političke nauke*, god. 47, br. 2, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 2010., str. 7-36.

⁴⁹ Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, str. 37-38.

⁵⁰ Usp. Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. II, str. 232.

⁵¹ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I., str. 153.

⁵² Isto, str. 154.

⁵³ Prema: Skinner, Quentin, *Machiavelli*, str. 57.

mogli pripremiti da oponašaju ona vremena kad god im fortuna za to dadne priliku. Jer dužnost je dobra čovjeka da pouči drugoga dobru koje mu zloba vremena i fortune nije omogućila da ostvari, kako bi među mnogim sposobnima neki što ih nebo više voli mogli to ostvariti“.⁵⁴

3.2. Sloboda kao preduvjet „veličine“ republike

Jedan od temeljnih preduvjeta da bi vrlina prevladavala jest da u državi vlada sloboda. Sloboda jamči uspjeh te donosi prosperitet i bogatstvo te Machiavelii tvrdi da na primjerima Atene i Rima „iskustvo pokazuje da su gradovi povećavali posjede i bogatstvo samo dok su bili slobodni“.⁵⁵ S druge strane, gubitak slobode i tiranija donose propast i nazadovanje: „Prema tome, čim nad slobodnim životom zavlada tiranija, najmanje je zlo koje zadesi grad što više ne napreduje i ne povećava moć i bogatstvo, nego se većinom, pače uvijek, događa da nazaduje“.⁵⁶ Sloboda također i svojim utemeljiteljima donosi slavu i čast, a tiranija im donosi ljagu, sramotu i nemir.⁵⁷

Glavni nositelj i branitelj slobode, a u tome vlada čvrst kontinuitet između *Vladara* i *Rasprava*, jest narod koji zna cijeniti „plodove slobode“⁵⁸ i teži tomu da ne bude potlačen.⁵⁹ Zanimljivo je također da Machiavelli slobodu definira kao oslobođenost od izvanjske prisile, ali istodobno i kao samozakonitost – „(...) oni gradovi koji su od početka bili daleko od bilo kakvog izvanjskog ropstva i koji su odmah sobom po vlastitoj volji upravljali“,⁶⁰ odnosno kao samozakonodavstvo u *Vladaru*, „život po vlastitim zakonima“.⁶¹

Drugi preduvjet „veličine“ (*la grandezza*) na kojem Machiavelli inzistira u *Raspravama* vezano je uz političko uređenje države. Naime, Machiavelli preferira republikansko uređenje u odnosu na monarhiju. U *Raspravama* se nastoji pokazati kako upravo unutar takvog uređenja, u republici po uzoru na rimsku veličinu, njegovana dobrim zakonima i običajima, sloboda može najbolje zaživjeti među građanima i dati najbolje učinke. Slično ustvrđuje u svojoj interpretaciji i Skinner u članku „Machiavellijeve *Rasprave* i predhumanistički korijeni republikanskih ideja“: „Suština Machiavellijevog republikanizma može se dakle sumirati u

⁵⁴ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. II, str. 232.

⁵⁵ Isto, str. 235.

⁵⁶ Isto, str. 236.

⁵⁷ Usp. Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 171-172.

⁵⁸ Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, str. 106

⁵⁹ Vidi: Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 161

⁶⁰ Isto, str. 156.

⁶¹ Usp: Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, V. poglavlje, str 106-107.

obliku dvije međusobno povezane propozicije: prva je da nijedan grad nikada ne može postići veličinu ukoliko ne njeguje slobodan način života; druga je ta da nijedan grad ne može njegovati slobodan način života ukoliko nema republikansko uređenje“.⁶²

3.3. Politička harmonizacija sukobljenih društvenih moći

Machiavelli u analizi uočava tri društvene sile – vladara, velikaše i narod – te smatra kako su sloboda i prosperitet mogući jedino ukoliko se država zakonodavno uredi tako da svaka od tih sila bude ravnomjerno zastupljena.⁶³ To je glavna tema poglavlja „Koliko ima vrsta republika i kakvoj je Rimska Republika pripadala“. Nakon što preuzima klasifikaciju republika prema kojoj su moguće tri vrste - „principat, vladavina optimata i pučka vladavina“,⁶⁴ što je drugi naziv za monarhijsku, aristokratsku i demokratsku vladavinu kreće u kratku analizu te zaključuje kako je odlika pametnog zakonodavca da stvori svojevrсни mješoviti sustav u kojem će biti prisutni elementi sve tri vladavine. „Budući da oni što pametno donose zakone znadu za tu manu [naime, da su same po sebi te vrste ili kratkotrajne ili nevaljale], izbjegavaju svaki od tih načina sam po sebi pa izabiru jedan koji bi sadržavao sve ostale, smatrajući ga čvršćim i postojanim, jer se u istome gradu uzajamno isprepliću principat, optimati i pučka vlast“.⁶⁵

To potvrđuju i povijesni primjeri, budući da je Likurg osigurao Sparti „državu [koja] je potrajala više od osam stotina godina, uz najveću slavu i mir“ uredivši ju upravo na mješoviti način, odnosno dajući kralju, optimatima i puku „ono što im pripada“.⁶⁶ Suprotno se pak dogodilo Ateni sa zakonodavnim reformama Solona, koji je uspostavio narodnu demokraciju („pučka država“) iz koje se ubrzo izrodila tiranija, a ni nakon povratka slobode Atena nije živjela dugo, budući da Solon nije umio zakonima stvoriti plodotvoran odnos sukobljenih sila principata i optimata. Međutim, kao i na brojnim drugim mjestima u *Raspravama* superiornost načela mješovito uređene republike potvrđuje primjer Rima. Iako je grad od početka bio slobodan i imao mnoge dobre zakone donesene od strane Romula i ostalih kraljeva, zbog nedostatka jednog od spomenuta triju elementa grad je bio slabiji. Konačno

---

⁶² Skinner, Quentin, „Machiavelli's Discorsi and the pre-humanist origins of republican ideas“, u: Bock, Gisela; Skinner, Quentin; Viroli, Maurizio (ur.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, 1990., str. 121 – 142., str. 141.

⁶³ Slično to uočava i Rees: „Sukob interesa u društvu između međusobno suprotstavljenih stranaka i klasa način je jamčenja slobode“, Rees, Edward Arfon, „Machiavelli's Ideas on Politics“, str. 5.

⁶⁴ Machiavelli, Niccolò, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 157.

⁶⁵ Isto, str. 159.

⁶⁶ Isto, str. 159.

postaje „savršenom republikom“ tek kada nakon ustanka puka i puk dobiva svoje predstavnike u političkoj formi pučkih tribina.

Razloge zašto je takvo mješovito uređenje Rimu donijelo „savršenstvo“ Machiavelli iznosi u narednim poglavljima. Prvi od njih proizlazi iz negativne antropologije koju zakonodavac mora uzeti u obzir: „(...) tko utemeljuje republiku i uspostavlja joj zakone treba da sve ljude smatra opakima i da pretpostavlja kako će protiv njega svoju opakost okrenuti kad god im se za to ukaže povoljna prilika“.⁶⁷ Dakle, jedini način da se zaštiti puk od opakosti plemstva jest da mu se omogući moćno predstavništvo u obliku „pučkih tribuna“, kojeg će se plemstvo bojati i iz straha neće činiti štogod želi, kao što se pokazalo i u slučaju Tarkvinija u Rimu.⁶⁸ Stoga je prednost mješovitog uređenja zakonska zaštita sve tri društvene sile, a u prvom redu naroda, a s čijom je zaštitom i povezana obrana slobode.⁶⁹

Drugi je razlog, kao što se da i naslutiti iz naslova poglavlja „Nesloga puka i rimskog Senata učinila je republiku slobodnom i moćnom“, da Machiavelli smatra da su upravo razjedinjenost i konstantni sukobi doprinijeli slobodi, općem interesu i razvitku vrline u Rimu.⁷⁰ U tome se razilazi, kao što i sam naglašava, s mnogima koji su to smatrali najnegativnijom stranom Rima, odnosno njezinom velikom slabošću te odudara od stavova tadašnjeg talijanskog humanizma i, kako to Skinner tvrdi,⁷¹ ponovo prešutno polemizira sa Ciceronom.

3.4. Zakoni, običaji i politička uloga religije u stvaranju građanske vrline

Kako bi u republici zaista zavlдалo opće dobro, odnosno kako bi većini građana opći interes bio ispred pojedinačnog interesa, nije dovoljno samo republikansko uređenje te podjednaka zastupljenost svih društvenih skupina, već i to da među građanima vlada vrlina, privrženost

---

⁶⁷ Isto, str. 160.

⁶⁸ Isto, str. 160.

⁶⁹ „I nema sumnje, razmotri li se cilj plemića i neplemića [puka], opazit će se da prvi imaju veliku želju za vladanjem, a drugi jedino želju da se njima ne vlada, i prema tome veću volju da žive slobodni, jer se manje od velikaša mogu nadati da slobodu mogu zlorabiti“; Isto, str. 162.; „A želje su slobodnog pučanstva rijetko kada opasne za slobodu, jer im je povod ili potlačenost ili bojazan da ne bude potlačeno.“ Isto, str. 161.

⁷⁰ Isto, str. 161-162.

⁷¹ „Očuvanje sloge i izbjegavanje unutarnjeg sukoba smatralo se nužnim za ostvarenje javnog dobra i samim time postizanje veličine. Ustrajavanjem na tome da su sukobi glavni uzrok slobode i veličine, Machiavelli podvrgava kritici ovu cjelokupnu tradiciju misli. Ono što on prvenstveno odbacuje je ciceronska vizija harmonije staleža (tzv. concordia ordinum), koju su do tada branitelji samostalnih republika prihvaćali gotovo nekritički“, Skinner, Quentin, „Machiavelli's Discorsi and the pre-humanist origins of republican ideas“, str. 136.

republici te svojevrsni patriotizam.⁷² Postoji niz faktora koji mogu utjecati na to, ali u prvom redu takvo što se može postići pomoću dobrih zakona,⁷³ običaja te religije.

Kao što smo već imali prilike saznati iz *Vladara*, zakoni su uz dobru vojsku temelj svih država i njihovoj funkciji Machiavelli posvećuje golemi prostor. Međutim, zakoni u republikanskoj koncepciji Machiavellija nemaju samo negativnu funkciju – naime, cilj sigurnosti i zaštite slobode i vlasništva građana, kao što će to biti njihov osnovni cilj u liberalnih teoretičara poput Lockeja, već i svojevrsan pozitivan aspekt. Zakoni trebaju odgajati građane i usmjeravati ih te je u tome zapravo izražen Machiavellijev optimizam, vjera u to da politika može donekle popraviti loše ljudske strasti. Na tragu toga Machiavelli argumentira u prvom poglavlju *Prve knjige* da zakoni trebaju stvoriti dobre navike i vrline u građana, odnosno iskorijeniti nerad, dokonost i nesposobnost.⁷⁴ Slična linija rezoniranja pojavljuje se nešto kasnije, kada Machiavelli izričito tvrdi da dobri zakoni proizvode dobre građane:

„(...) ljudi dobra djela čine jedino iz nužde, ali čim im se pruži sloboda odlučivanja te se uzmognu raspojasati, odmah posvuda nastanu neredi i poremećaji. Stoga se kaže da od gladi i siromaštva ljudi postaju vrijedni, a zakoni ih čine dobrima. Kad nešto samo od sebe bez zakona dobro djeluje, nije potreban zakon; kad, međutim, uzmanjkaju dobri običaji, smjesta je nužan zakon“.⁷⁵

Ipak, ni najbolji zakoni nisu dovoljni ako ih ne prate dobri običaji te ideološka efektivnost religije. Kao što to Viroli u svojem članku tvrdi: „Za Machiavellija je religija jedan od najvažnijih temelja veličine grada. Religija, ako se pravilno koristi, može uliti u građane hrabrost i želju da se bore sa najvećom odlučnošću protiv neprijatelja grada. Međutim religija također pomaže u stvaranju dobrih građana i dobrih običaja“.⁷⁶

---

⁷² Machiavelli pišući o opasnostima urota, navodi da su one najvjerojatnije u iskvarenim republikama, gdje vlada korumpiranost. S druge strane, teško se mogu dogoditi u „valjanim republikama“ poput Rima, gdje je u svih jaka ljubav prema domovini. Usp. Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. III, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 288 – 353., str. 305.

⁷³ Kao što kaže Viroli, zakoni moraju utjeloviti opći interes: „Sadržaj zakona i institucija mora također utjeloviti opći interes, a ne stranački. Ako su institucije (ordim) i zakoni grada napravljeni tako da podržavaju interese frakcija, onda umjesto 'vero vivere libero e civile' i vladavine prava, imamo vladavinu frakcija ('con le sette piu che con le leggi si vuole mantenere')“.

Viroli, Maurizio, „Machiavelli and the republican idea of politics“, u: Bock, Gisela; Skinner, Quentin; Viroli, Maurizio (ur.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, 1990., str. 143 – 172., str. 153.

⁷⁴ Usp. Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 155.

⁷⁵ Usp. Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 160.

⁷⁶ Viroli, Maurizio, „Machiavelli and the republican idea of politics“, str. 157.

U četiri poglavlja (XI. – XV.) posvećenima rimskoj religiji otkriva se kako Machiavelli promatra religiju prvenstveno kao društveni odnosno socijalni fenomen, koji ima važnu političku funkciju, budući da pomoću straha pomaže „u zapovijedanju vojskama, pokoravanju puka, u održavanju dobrote ljudi, u sramoćenju opakih“.⁷⁷ Nadalje, religija je izvanredno korisna kada je u pitanju donošenje novih zakona i njihovo prihvaćanje od strane podanika pa Machiavelli hvali Likurga i Solona jer su je znali u tu svrhu iskoristiti.⁷⁸ Zbog toga Machiavelli ističe posebice zasluge Nume Pompilija za prosperitet Rima jer je uveo religiju:

„Razmotrivši, dakle, sve to, zaključujem da je religija koju je uveo Numa bila među prvim razlozima sreće grada, jer je omogućila dobar poredak, dobrom poretku je sklona dobra fortuna, a od dobre fortune ovise uspješno ostvareni pothvati. I kao što je bogoštovlje uzrokom veličini republika, tako je i njihovo zanemarivanje uzrokom njihove propasti“.⁷⁹

To da zanemarivanje „Boga“ može dovesti do propasti države nije tek retorička figura, odnosno pretjerivanje, već logično proizlazi iz Machiavellijeve političke analize. Naime, s obzirom na to da se vladavina utemeljuje između ostalog i na strahu, ukoliko se zanemari korist od „straha Božjeg“ i država tendira svu svoju moć crpiti iz straha podanika od vladara, onda ta država počinje biti i ovisna o osobi tog vladara. Stoga, njegovom smrću ili propašću, u pravilu dolazi i do propasti države, objašnjava nadalje Machiavelli. Dakle, prednost religije je u tome što je trajnija a time i učinkovitija u svome djelovanju.

Naredna poglavlja Machiavelli posvećuje apoteozi poganske religije u Rimu i dobrim načinima njenog političkog korištenja. Primjerice, republikama koje se žele održati neizopačenima savjetuje da dobro održavaju vjerske obrede i da ih poštuju, „jer nema većeg znaka propadanja neke zemlje nego što je zanemarivanje božanskog kulta“.⁸⁰ Tako treba činiti budući da vjerski obredi predstavljaju temelj religije. Također Machiavelli opisuje kako se pomoću praznovjerja i predznaka uvodilo nove zakone u Rimu te podsticalo vojsku na pothvate i sprečavalo u gradu pobune,⁸¹ te kako vlast mora voditi brigu o tome da se religiju ne ismijava i poštuje u javnosti, budući da je ona „preduvjet blagostanja rimske republike“.⁸²

---

⁷⁷ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 174

⁷⁸ Političku moć religije posredstvom iskorištavanja neukosti ljudi i korištenja autoriteta Boga pokazuje i sljedeći citat: „Nikad nitko nije narodu donosio osobite zakone a da se nije utjecao Bogu, jer inače ne bi bili prihvaćeni, budući da mudar čovjek poznaje mnoge dobrobiti što ne sadrže očite razloge koji bi druge mogli uvjeriti. Stoga se pametni ljudi koji tu teškoću žele otkloniti utječu Bogu.“ Isto, str. 174 – 175.

⁷⁹ Isto, str. 175.

⁸⁰ Isto, str. 176.

⁸¹ Isto, str. 175.

⁸² Isto, str. 178.

Machiavelli smatra kako religijska vlast treba biti subordinirana svjetovnoj vlasti, kao što je to i bila u Rimu, iako čak ostavlja i mogućnost religijske države. Međutim, najgori je slučaj dvovlašće, budući da ono dovodi do nesloge i manjka političkog autoriteta (svjetovne) vlasti, kao u tadašnjoj Italiji: „Nikad jedna zemlja nije bila složna i sretna ako u njoj nisu bili jedna republika i jedan vladar, kao što se dogodilo u Francuskoj i u Španjolskoj. A razlog što i Italija nije takva i što i ona nema jednu republiku i jednog vladara samo je crkva, jer u njoj se ona jest smjestila i držala svjetovnu vlast“.⁸³ Međutim to nije glavni razlog kritike kršćanske religije, o čemu će biti više riječi u sljedećem potpoglavlju.

3.5. Kritika koruptivnih utjecaja kršćanske religije i odbacivanje kršćanskog morala u izgradnji republike

Koliko je važna uloga religije u politici za Machiavellija, dokazuje i to da upravo u razlici između poganske i kršćanske religije, pronalazi jedan od ključnih razloga dekadencije i nazadovanja tadašnje Italije, o čemu svjedoči citat s početka *Druge knjige*: „Razmišljajući, dakle, o tome zašto su u stara vremena narodi više voljeli slobodu nego u naše doba, mislim da je tako zbog istog razloga zbog kojega su sada ljudi manje jaki, što je mislim posljedica razlike između našeg i starog odgoja, temeljene na razlici između naše i stare religije“.⁸⁴

Machiavelli kritizira kršćansku religiju zbog njenih eshatoloških temelja, zanemarivanja „zemaljskih časti“ odnosno okretanja onostranom svijetu. Također kršćanstvo uznosi patnju, poniznost i odricanje čime promiče pasivnost i neodlučnost. Machiavelli s druge strane sugerira da je kršćanstvo religija koje može biti dobro sredstvo pokoravanja „svijeta“ odnosno naroda, što je svakako oštra kritika uzme li se u obzir republikanski kontekst *Rasprava*: „A ako naša religija [misli se na kršćanstvo] od tebe zahtijeva unutrašnju jakost, ona hoće da budeš spravan na patnju više nego na to da nešto jako učiniš. Od takva je načina života, čini se, svijet postao slabim i plijenom opakih ljudi, koji se pouzdano mogu služiti njime za svoje svrhe, budući da ljudi općenito misle na to kako će otići u raj pa radije podnose batine nego što ih osvećuju“.⁸⁵

---

⁸³ Isto, str. 177.

⁸⁴ Isto, str. 236.

⁸⁵ Isto, str 237.

Takva religija umjesto da osnažuje republiku i ulijeva vrijednosti u svoje građane te bude glavnim čimbenikom jačanja „slobodnog duha“, čije su posljedice pak prosperitet društva i države, čini upravo suprotno i zapravo stvara uvjete za opću korumpiranost društva.

U tom smislu čini se vrlo uvjerljiva osnovna teza članka „Machiavellijeva originalnost“ Isaiaha Berlina, nakratko spomenuta u samom uvodu ovog rada. Naime Berlin tvrdi kako teza prema kojoj je Machiavelli odvojio polje politike i polje morala, koju je promovirao B. Croce u svojoj interpretaciji Machiavellija i koja je široko prihvaćena, ne samo da nije točna nego počiva na dubokom nerazumijevanju Machiavellijeve vizije politike. Ono što, prema Berlinu, tvrdi Machiavelli jest da postoje (minimalno) dva morala, onaj poganski, odnosno antički i onaj kršćanski, koji oboje promiču univerzalne vrijednosti i nekompatibilni su jedan drugome, odnosno međusobno se isključuju. Nadalje, Machiavelli smatra kako nije moguće ostvariti viziju jake i moćne društvene konstrukcije koja se temelji na kršćanskom moralu, budući da su njezine vrijednosti u proturječnosti sa „zbijskom istinom stvari“ i takvi pokušaji nužno vode u propast i dekadenciju. Iako Machiavelli ne osuđuje kršćanski moral, niti ga cinički obezvređuje, te dopušta da se pojedinci vode njegovim principima, on iz navedenih razloga smatra kako je on neprihvatljiv za jaku političku zajednicu. Budući da zapadna misao počiva na pretpostavci kompatibilnosti različitih univerzalnih vrijednosti neovisno iz kojeg oni moralnog sistema potjecali, Machiavellijeva originalnost počiva u narušavanju tog fundamentalnog, prešutnog konsenzusa. Konačno, Isaiah Berlin upravo u tome, u tom Machiavellijevom presedanu, pronalazi razlog nemogućnosti recepcije da izađe na kraj s Machiavellijevm političkom filozofijom te jednako tako razlog za tako negativnu, „dijaboličnu“ reputaciju koju je tijekom stoljeća stekao.⁸⁶

3.6. Problem iskvarenosti

Na kraju, ostaje nam za vidjeti koja je glavna opasnost za republikanski uređenu državu. Kada građani počnu gubiti interes za opće dobro i politiku općenito, odnosno kada počinje slabljati građanski *virtù* s jedne strane, te kada privatni i partikularni interesi počinju nadvladavati nad općim interesom, može se govoriti o „početku korupcije“,⁸⁷ koji može biti fatalan za državu. Prije svega, korumpirani odnosno iskvareni narodi nespojivi su sa slobodom: „Jedan narod,

---

⁸⁶ Usp. Berlin, Isaiah, „The Originality of Machiavelli“, str. 56 – 70.

⁸⁷ Usp. Skinner, Quentin, *Machiavelli*, str. 64.

naime, u koji je potpuno prodrila iskvarenost, ne samo kratkotrajno nego uopće ne može živjeti slobodan“.⁸⁸

Iskvarenost je često posljedica porasti nejednakosti u gradu,⁸⁹ odnosno toga da jedna društvena skupina počinje biti privilegirana u odnosu na ostale – u kontekstu Machiavellijevog vremena najbolji primjer je privilegiranost plemstva u odnosu na narod te nemogućnost naroda da ostvaruje svoja prava. Ukoliko pak dođe do velikih nejednakosti, jako ih je teško eliminirati, no to jedino može učiniti „vrli pojedinac“, a nikako „općinstvo“.⁹⁰ Kao i na mnogim drugim mjestima, kada se radi o velikim krizama države, Machiavelli i u kontekstu iskvarenosti, opravdava vremenski ograničenu tiraniju kao pragmatično rješenje za nastali problem.

Ovoj temi Machiavelli se posebno vraća još jednom, na početku treće knjige u poglavlju naslovljenom „Želi li se da neka ustanova ili republika dugo požive, treba ih često vratiti na njihov početak“, gdje uspoređujući državu s živim organizmom odnosno tijelom,⁹¹ Machiavelli piše o nužnosti konstantne regeneracije države: „A kako ja govorim o složenim tijelima kao što su republike i vjerske ustanove velim da su zdrave promjene koje ih vraćaju na njihov početak. Stoga su sređenije i dugovječnije one koje se s pomoću svojih zakona mogu često obnavljati, ili se slučajno, mimo tih zakona, obnove. I jasnije je od svjetlosti da ta tijela ne traju ako se ne obnavljaju“.⁹² Naime, početak neke republike sadrži dobro u sebi i važno je vraćati se tom prvobitnom dobru, temelju republike i na taj način učvršćivati poredak. To je moguće učiniti pomoću ustanova, kao što su novi zakoni ili reforme, a kao dobar primjer toga Machiavelli navodi uvođenje pučkih tribuna i cenzora u Rimu. No prije svega, to mogu učiniti „vrli pojedinci“, odnosno oni „što uživaju toliki ugled i tako su uzorni, da ih dobri ljudi žele oponašati, a nevaljali se postide što žive suprotno njihovoj uzoritosti“.⁹³ Takvi „velebni primjeri“ mogu biti jednako djelotvorni kao zakoni i druge institucije poput religije, ali važno je da to rade dovoljno često, jer jedino tako može se spriječiti iskvarenost koja dolazi s protokom vremena.

---

⁸⁸ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 181.

⁸⁹ „Jer iskvarenost i nenaviknutost na slobodan život posljedica su nejednakosti u gradu.“; Isto, str. 184.

⁹⁰ Isto, str. 183.

⁹¹ Na učestalost te vrste usporedbe, naime između politike i medicine, već smo prethodno upozorili.

⁹² Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. III, str. 288 – 353., str. 288.

⁹³ Isto, str. 290.

Zaključak

U ovom radu pokazali smo Machiavellijevo razumijevanje politike utemeljeno na dva najznačajnija Machiavellijeva politička djela: *Vladaru* i *Raspravama*. Pritom se u radu polazilo od dvije osnovne postavke: prvo, da između tih dvaju djela vlada kontinuitet i da je moguće dati Machiavellijevu koherentnu viziju politike i političke zajednice ne zanemarujući nijedno od tih dvaju djela. Takvu argumentaciju potkrepljuje to da se u oba djela koristi ista politička metodologija, metoda tzv. političkog realizma. Ta metoda ukratko se svodi na princip „zbiljske istine stvari“, koji treba biti primjenjivan u političkoj praksi, ali i u nauku o politici. Taj princip sadrži kritiku „utopijskog“ pristupa politici, koji polazi od „zamišljanja“ država kakve bi trebale biti i shodno tomu idealizirane ljudske naravi koje bi se u sklopu tih „zamišljenih“ država trebale ostvariti. Machiavelli nizom empirijskih primjera i induktivnih zaključaka dolazi do odbacivanja toga kao nerealnog i u praksi nekorisnog pristupa, osuđenog na propast. Stoga se u oba djela pojavljuje negativna antropologija, kao neizbježan okvir koji se treba prihvatiti u proučavanju politike, što konzekventno utječe i na odbacivanje moralističkog postupanja u politici.

To se vidi i u kategorijama koje su temelj Machiavellijevog viđenja politike. Prije svega, radi se o tome da je politika polje suodnosa moći i moć u Machiavellijevoj optici postaje samolegitimirajuća zbiljnost. Moć ne treba nikakvu legitimaciju izvan sebe u obliku dobra, istine, uma ili Boga, na čemu se u antičkoj i srednjovjekovnoj političkoj filozofiji pokušavalo utemeljiti političku zajednicu. Suodnos *virtù* i fortune, kao dodatne dvije temeljne Machiavellijeve kategorije, pokazuje opet da je unatoč negativnoj antropologiji i principu „zbiljske istine stvari“, moguće politiku vidjeti kao ključnu ljudsku aktivnost koja može stvoriti dobre uvjete za moćnu i snažnu političku zajednicu, u kojoj će prevladavati građanske vrline i sloboda. To smo okarakterizirali kao Machiavellijev umjereni politički optimizam. Naravno, preduvjet je toga pravilno i efektivno korištenje *virtù*a, što se svodi na preokretanje tradicionalnih ciceronskih vrline koje su u *virtù* do Machiavellija bile upisane.

Kao drugo, nastojali smo pokazati da unatoč nekim dijelovima *Vladara*, gdje je u drugom planu politička zajednica i građanske vrline koje u njoj trebaju vladati, a prije svega se analizira efektivno zadržavanje vlasti vladara, da je u cjelini političkog opusa Machiavellija jasno da se on zalaže za republikanski uređenu političku zajednicu. Tako se pokazuje da je jedna od središnjih vrijednosti, bez koje nije moguće ostvariti snažnu i veliku republiku, sloboda. I u zagovoru slobode naroda i u osudi tiranskog načina vladanja kao sramotnog i

nečasnog postoji jasan kontinuitet između *Vladara* i *Rasprava*. Ipak *Rasprave* su, kao što se nastojalo pokazati, ključno djelo za shvaćanje republikanskog svjetonazora Machiavellija i njegove vizije republike. S obzirom na to, pokazali smo koherentnu viziju republike po uzoru na Rimsku republiku, utemeljenu na mješovitom ustavu, u kojem su sukobljene društvene sile podjednako zastupljene i svojim plodonosnim sukobima i nesuglasjem tvore jaku republiku u kojoj opći interes nadvladava privatni interes. Međutim, Machiavelli argumentira kako to nije dovoljno, te da su nužni stupovi snažne republike jaka vojska i dobri zakoni. S jedne strane, jaka vojska koja nije kondotjerskog tipa već u njoj participiraju svi građani i s time stiču nužan patriotsku duh. S druge strane, zakoni za Machiavellija nisu samo negativne naravi, kako se oni definiraju unutar liberalnog okvira, već imaju pozitivan karakter. U praksi to znači da je cilj zakona da educira građane i potiče u njima građanske vrline, odanost republici i želju za promicanjem općeg interesa. Nadalje, pokazuje se i važnost uloge državne religije u jačanju građanskih vrlina i u legitimiranju države u očima svojih podanika. Pritom Machiavelli dokazuje da se jaka i velika (*grandezza*) republika nalazi u koliziji s kršćanskom religijom, koja potiče pasivnost i slabi duh građana te vodi u korumpiranost i dekadenciju države. Machiavelli je s druge strane uvjeren da je poganska religija, koja je prevladavala u doba antičkog Rima, superiorna kršćanskoj religiji i kako je ona bila temelj jake Rimske republike. Kako bi se pak spriječila korupcija društva, koja se redovito pojavljuje s trajanjem države, nužna je konstanta regeneracija države, vraćanje na vrijeme utemeljenja, ali je jednako tako važno da se u društvu dovoljno često pojavljuju primjeri vrlih i jakih pojedinaca, koji će biti primjer ostalim građanima.

Konačno, najbolje te vrijednosti koje prevladaju u jakoj državi, a to su sloboda i sigurnost građana, mir i pravda, bogatstvo i prevlast plemenitosti i vrlina, opisuje savjet upućen vladarima iz desetog poglavlja *Prve knjige* indikativno naslovljenog „Koliko su hvale vrijedni utemeljitelji republike ili kraljevstva, toliko su sramote dostojni utemeljitelji tiranije“:

„U onima kad su vladali dobri, vidjet će sigurnog vladara i njegove sigurne građane, svijet pun mira i pravde, vidjet će ugledni Senat, suce i njihove časti, kako bogati građani uživaju svoje bogatstvo, kako se uznose plemenitost i vrlina, vidjet će svud mir i sreću, i kako su, s druge strane, nestali mržnja, razuzdanost, podmitljivost i častoljublje, vidjet će zlatno doba, kad je svatko mogao imati i braniti mišljenje koje hoće. Vidjet će, napokon, kako likuje svijet, kako je vladar ispunjen štovanjem i slavom, narod ljubavlju i sigurnošću.“⁹⁴

---

⁹⁴ Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, str. 173.

Popis literature

Berlin, Isaiah, „The Originality of Machiavelli“, u: Berlin, Isaiah; Hardy, Henry; Hausheer, Roger (ur.), *Against the Current: essays in the history of ideas*, Princeton University Press, 1979., str. 33-100

Cassirer, Ernst, „Makijavelijeva nova nauka o politici“, u: Ernst Cassirer, *Mit o državi*, Nolit, Beograd, 1972., str. 134-145

Grubiša, Damir, „Uvod u Machiavellija“, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 13 – 93.

Grubiša, Damir, „Kako čitati Vladara“, u: Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, Globus, Zagreb, 1998., str. 7-89.

Grubiša, Damir, „Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse“, u: *Politička misao: časopis za političke nauke*, god. 47, br. 2, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 2010., str. 7-36.

Hobbes, Thomas, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

Lovett, Frank, „Republicanism“, <https://plato.stanford.edu/entries/republicanism/> (pristup: 20.1.2017.)

Machiavelli, Niccolo, *Vladar*, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv. 1, Globus, Zagreb 1985., str. 97 -148.

Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. I, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 149 – 230.

Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. II, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 231 – 287.

Machiavelli, Niccolo, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, knj. III, u: Grubiša, Damir (ur.), *Izabrano djelo*, sv.1, Globus, Zagreb 1985., str. 288 – 353.

Nederman, Cary, „Niccolo Machiavelli“, <https://plato.stanford.edu/entries/machiavelli/> (pristup: 15.1.2017.)

Raunić, Raul, *Pretpostavke liberalnog razumijevanja čovjeka*, Hrvatsko izdavačko društvo, Zagreb, 2005.

Rees, Edward Arfon, „Machiavelli's Ideas on Politics“, u: Rees, Edward Arfon (ur.), *Political Thought from Machiavelli to Stalin: Revolutionary Machiavellism*, Palgrave Macmillan, New York, 2004., str 1 – 27.

Regent, Nikola, „Niccolo Machiavelli“ u: Enes Kulenović (ur.), *Moderna politička teorija*, FPZ, Zagreb, 2013., str. 1-36.

Schmitt, Eberhard, „Machiavelli“, u: Denzer, Horst; Maier, Hans; Rausch, Heinz (ur.), *Klasici političkog mišljenja*, Knjiga prva, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 170 – 187.

Skinner, Quentin, „Machiavelli's Discorsi and the pre-humanist origins of republican ideas“, u: Bock, Gisela; Skinner, Quentin; Viroli, Maurizio (ur.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, 1990., str. 121 – 142.

Skinner, Quentin, „The republican ideal of political liberty“, u: Bock, Gisela; Skinner, Quentin; Viroli, Maurizio (ur.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, 1990., str. 293 – 309.

Skinner, Quentin, *Machiavelli. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2000.

Spinoza, Baruch, *Politički traktat*, Kultura, Beograd, 1957.

Viroli, Maurizio, „Machiavelli and the republican idea of politics“, u: Bock, Gisela; Skinner, Quentin; Viroli, Maurizio (ur.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, 1990., str. 143 – 172.